

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Šis tas apie Gruzijos muziką

2012-06-22

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Muzika

AUTORIUS: Ketevan Čitadze

DATA: 2012-06

Šis tas apie Gruzijos muziką

Ketevan Čitadze

Pradėdama rengti straipsnį apie gruzinų muziką, daug mažiau, ką pasirinkti savo dėmesio objektu. Iš pradžių mintys mane nuvedavo tai viena, tai kita linkme, labai ilgai nesisekė išskirti svarbiausią sritį, todėl nusprendžiau apie gruzinų muziką pasakoti taip, kaip apie ją pasakoju savo bičiuliams iš užsienio per trumpus susitikimus su jais Gruzijoje ar už jos ribų.

Folkloras

Gruzijos muzikinės šaknys siekia žilą senovę. Pasigilinus į gruzinų liaudies dainas galima pamatyti, kokį raidos kelią nuo seniausių iki dabartinių laikų nuėjo daugiabalsiškumo formos. Gruzija – viena tų šalių, kur muzikinis folkloras išsiskiria neįprasta įvairove. Paplitusios vienbalsės, dvibalsės, tribalsės ir keturbalsės dainos, dažniausios iš jų – tribalsės. Didele įvairove pasižymi ir tonacijų sistema bei daugiabalsiškumo formos, pasitaiko tiek dviejų balsų kompleksinis improvizacinis judėjimas esant burdoniniam pritarimui (dažniausiai Rytų Gruzijoje, pavyzdžiui, tokios Kartlijos ir Kachetijos dainos kaip „Čakrulo“, „Žiema“ ir kitos), tiek ir kontrastinė polifonija (Vakarų Gruzijai, ypač Gurijos regionui, būdingos „Čven mšvidoba“, „Chasanbegura“ ir kitos). Įdomiausias dalykas, mano manymu, yra ta įvairovė, pasireiškianti Gruzijos kaimyniniams dialektams būdingu originalumu, tarp jų ir muzikinių dėsnų kitoniškumu (tonacija, daugiabalsiškumo tipas), o muzikiniame Gruzijos folklore dialektų skaičius viršija dešimt.

Gruzinais nuo senų laikų dainuodavo visur ir visomis progomis, kiekvienam būties ir buities momentui pritaikydami tam tikras dainas. Visiems žinoma folkloro ypatybė – jo perdavimas iš kartos į kartą, iš tėvų vaikams. Nuo XX a. pradžios muzikinis gruzinų folkloras prarado ryšį su buitimi, ir šios srities žinovų tai siejama su civilizacijos raida.

Didžiausias nuopelnas, kad mes, gruzinai, išlaikėme senąsias dainas, priklauso XX a.

pradžioje prasidėjusioms ekspedicijoms ir seniausiems įrašams bei tiems žmonėms (tarp jų nemažai ir gruzinų folklorą išimylėjusių tyrinėtojų užsieniečių), kurių visų čia neįmanoma išvardyti.

Iki šių dienų Gruzijos regionuose išlikusios kai kurios tradicijos, nors folkloras persikėlė į miestus, koncertų estradas (ši reiškinį tyrinėtojai įvardija kaip folklorizmą). Pastaruoju laiku, ypač paskutiniuosius 10-15 metų, Tbilisyje itin išaugo folklorinių ansamblių skaičius, ir dėl to iškilo atlikimo manieros autentiškumo (pirmapradiškumo) problema, ką, mano manymu, lėmė tokie pastarojo meto reiškiniai kaip 2001 metais tradicinės gruzinų muzikos paskelbimas UNESCO „pasaulio nematerialiosios kultūros paveldo šedevru“ ir Tbilisyje įvykę daugiabalsiškumui skirti keli tarptautiniai simpoziumai. Visa tai pasaulio akyse iškėlė gruzinų liaudies dainų vertę ir reikšmę. Pažymėtina, be to, kad gruzinų liaudies dainos dainuojamos daugelyje pasaulio šalių (per pastarąjį dešimtmetį užsienyje susikūrė ne vienas ansamblis, atliekantis gruzinų liaudies dainas) ir tyrinėjamos įvairių sričių mokslininkų.

Instrumentinė liaudies muzika, palyginti su dainomis, Gruzijoje plėtojama menkliau. Paplitę styginiai – *čonguri* (rankomis grojamas instrumentas, būdingas Vakarų Gruzijai, turi keturias stygas, juo groja tiek vyrai, tiek moterys)*, *panduri* (būdingas Rytų Gruzijai, turi tris stygas), *čangi* (į arfą panašus instrumentas su 6–9 stygomis, juo groja tik moterys), *čuniri* (instrumentą sudaro apvalus korpusas ir ilgas kaklelis, turi tris stygas, grojama braukiant stryku), pučiamieji – *salamuri* (dūdelė, gali būti su liežuvėliu ir be liežuvėlio, skirtis skylių skaičiumi), *larčem soinari* (instrumentą sudaro šešios dūdelės, tarpusavyje sutvirtintos karna arba kanapės siūlu, iš kurių dvi vidurinėsios pačios ilgiausios, groja tik vyrai), *gudastviri* (dūdmaišis), *čiboni* (dūdmaišis) ir mušamieji – *daira* (būgnelis – siauras medinis lankas, iš vienos pusės aptrauktas oda), *doli* (būgnas – medinis cilindras, kurio viršus ir dugnas aptraukti oda), *diplipito* (instrumentas susideda iš dviejų vienodo aukščio, bet skirtingo skersmens molinių indų, sutvirtintų tarpusavyje juostelėmis ir aptrauktų oda). Dažniausiai jais pritariama dainuojant, nors pasitaiko ir savarankiškų instrumentinių kūrinių, daugiausia rytinėje Gruzijoje.

*Šioje pastraipoje skliaustuose pateikti muzikos instrumentų apibūdinimai yra Vertėjos pastabos.

Giesmės

Kalbėdama apie giesmes, visuomet prisimenu XI–XII amžių gruzinų filosofą Ioane Petrici, gruziniškų giesmių tribalsę harmoniją lyginusį su Šventąja Trejybe. Man šie žodžiai pasako viską: jie byloja apie tokią muzikinę visumą, kur viešpatauja vientisumas, nedalumas ir Trejybei prilygstanti harmonija.

Krikščionybė Gruzijoje įsitvirtino IV amžiuje, 337 mūsų eros metais. Iki tol, kaip ir kituose kraštuose, buvo įvairios religinės sistemos. Tyrinėtojai gruzinų profesionaliosios muzikos kilmę sieja su krikščionyste, būtent su profesionalių muzikų sukurtomis giesmėmis, kurios itin aukštą raidos lygį pasiekė X–XI amžiais. Bažnytinė muzika laikoma profesionalia, nes ji buvo kuriama išsimokslinusių, profesionalių muzikų, nors taip pat susijusi ir su folkloru, kadangi iš kartos į kartą perduodama žodiniu būdu ir pasižymi variantiškumu. Iki mūsų dienų išlikęs gruzinų himnografo

Mikaelio Modrekili X amžiuje sudarytas giesmynas, kuriame giesmės užrašytos neumomis (ankstyvoji muzikinės notacijos forma). Deja, giesmyne pateiktų neumų iššifruoti nepavyksta iki šių dienų, kadangi dėl įvairių istorinių priežasčių nutrūko šios tradicijos perdavimo procesas...

Šiandien gruzinų bažnytinio giedojimo tradicija skirstoma į dvi šakas – rytietiškąją ir vakarietiškąją. Būtent vakarietiškoji šaka labiau susijusi su Atgimimo laikų europietiškoju daugiabalsiškumu. Gruzinų giesmės savo tonacija, harmonija ir atlikimo maniera ryškiai skiriasi nuo bizantiškojo ar rusiškojo giedojimo stiliaus.

Pažymėtina, kad gruziniškojo giedojimo praktikoje, panašiai kaip ir kitose modalinio giedojimo praktikose, egzistuoja giesmėms būdinga aštuoniabalsė sistema. Tai yra tonacijų ir intonacijų sistema, kur kiekvienas „balsas“ turi savo būdingus bruožus ir susijęs su tam tikru ritualu, pamaldų tipu, vienokia ar kitokia švente.

Gruziniškąjį giedojimą, palyginti su folkloru, ištiko daug liūdnescnis likimas. 1811 metais Rusijai panaikinus Gruzijos Bažnyčios autokefaliją, pradėta gruziniškąjį giedojimą persekioti (bažnyčiose gruziniškąjį pakeitė vadinamasis partesinis giedojimas. Buvo niokojamos bažnyčios, perdažomos freskos. Kaip tik tuo metu giesmės buvo perrašinėjamos iš neumų į šiuolaikinę notacijos sistemą, taigi šiam procesui, savaime aišku, iškilo didelė grėsmė. Ir jeigu tuo metu šituo nebūtų pasirūpinę broliai Karbelašvili, Raždenas Chundadze, Filimonas Koridze, Ekvtime Kereselidze (kaip tik pastarasis paslėpė giesmynus taip išgelbėdamas juos nuo pradanginimo), gruzinų tauta ši neįkainojamą lobį būtų praradusi.

Pastaruju metu (nuo 1996-ųjų) Gruzijoje atsirado žmonių, propaguojančių bizantiškąjį giedojimą. Jie vienareikšmiškai teigia, kad giedojimas turi būti vienbalsis, kad šlovinti Dievą reikia tik vienu balsu. Jų nuomone, iš amžių glūdumos atėjęs gruziniškasis giedojimas nesąs „teisingas“, jie nuolat polemizuoja su Šv. Sinodo atstovais. Jų ideologijos formavimosi ir raidos priežastys kol kas visiškai nežinomos nei tyrėjams, nei Sinodo atstovams. Nepaisant to, šiuo metu ši kryptis vis stiprėja. Taip pat daug diskutuojama dabar dėl giesmių atlikimo būdo, kadangi atsiranda įvairiausių chorų su skirtingomis giedojimo manieromis, o tai byloja apie šios srities raidą ir gyvybingumą.

Profesionalioji Gruzijos muzika (*opus*)

Vardas, kuriuo pasauliui pažįstama gruzinų *opus* muzika, yra Gija Kančeli. Šis gruzinų kompozitorius nuo XX a. šeštojo dešimtmečio produktyviai darbuojasi simfoninės, operinės ir kino muzikos srityse. Savaime suprantama, kad Gijos Kančeli kūryba išaugusi iš gruziniškosios tradicijos ir kad jis tiek tautiniu, tiek istoriniu požiūriu turėjo pirmtakų, padėjusių pagrindus jo muzikai.

Europietiško stiliaus profesionalizmas Gruzijoje susiformavo XIX a. antrojoje pusėje. Ypač intensyvia raida iš pradžių pasižymėjo romansų ir operinė muzika. Gruzinų *opus* muzika XX amžiuje praėjo intensyvų evoliucijos procesą, daugelis kompozitorių plėtojo vieną ar kitą kryptį bei žanrą. Jų visų išvardyti čia neįmanoma. Svarbu paminėti tai, kad per vieną šimtmetį gruzinų muzika „pagreitintai“ praėjo kelią, apimančią klasikinių tradicijų perėmimą, praturtinimą tautiniais bruožais, o vėliau ir naujų šiuolaikinių krypčių įsavinimą bei įtvirtinimą.

Savaime suprantama ir tai, kad Gija Kančeli nebuvo vienintelis, sugebėjęs suderinti naujoves ir tradicijas. Šalia jo kūrė ir originalius kūrinis tebekuria kompozitoriai, kurių vardai, nors ne mažiau svarbūs, bet žinomi tik siauram ratui. Tokios šiuolaikinės Gruzijos muzikos asmenybės kaip Nodaras Mamisašvili, Micheilas Šuhliašvili, Teimurazas Bakuradze (iš dalies – Sulchanas Nasidze) – tai kompozitoriai, kurie dar tarybiniais laikais, kai visa, kas buvo „nauja“, siejosi su tam tikra rizika, drąsiai žengė naujovių link, kurdami vadinamąjį gruzinų avangardą. Jų naujoviškas mąstymas darė didžiulį poveikį šiuolaikinės gruzinų muzikos plėtrai. Šie kompozitoriai dar tarybiniais metais sugebėjo griauti senuosius standartus ir kurti pagrindus šiuolaikinės gruzinų muzikos raidai.

Šiandien tarp jaunosios kartos kompozitorių nemažai kuriančių kitokiu stiliumi ir technika. Kai kurie jų atviri naujovėms, kiti orientuojasi į senuosius standartus, – šiaip ar taip, yra pagrindo tikėtis, kad netrukus Gruzijos kompozitorių mokykla užims reikšmingą vietą pasaulinės muzikos erdvėje.

Iš gruzinų kalbos vertė Virginija Timinskaitė